

Birleşik Krallığın Kamu Özel Ortaklığı Felaketi

Özel finansmandan dünyanın geri kalanı için dersler

BK'nin KÖO Felaketi

Özel finansmandan dünyanın geri kalanı için dersler

Joel Benjamin ve Tim Jones

Editör: Tom Marshall

Şubat 2017

1. Giriş: BK'deki KÖO'ların geri planı

KÖO anlaşmaları Londra'daki hastanelerin "boyunlarına bağlanmış kocaman bir değirmen taşıdır." (1)

Sadiq Khan, Londra Belediye Başkanı

"Gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde KÖO'lar büyük mali giderlere ve risklere yol açmıştır... hükümetin yanlış tutumu ve KÖO'ların manipülasyona açık olması olağan proje risklerine yenilerini katmaktadır. Bütçesel ve/ya da istatistiksel yaklaşımların yetersizliği sonucunda hükümetler KÖO'ların kamu borç ve açıkları üzerindeki etkilerini görmeyebilirler. Pratikte ise, hükümetler sonuçta orta ve uzun dönemde beklenenin ötesinde maliyet ve risklerle karşılaşabilmektedir." (2) **IMF Raporu, Mali İşler Bölümü**

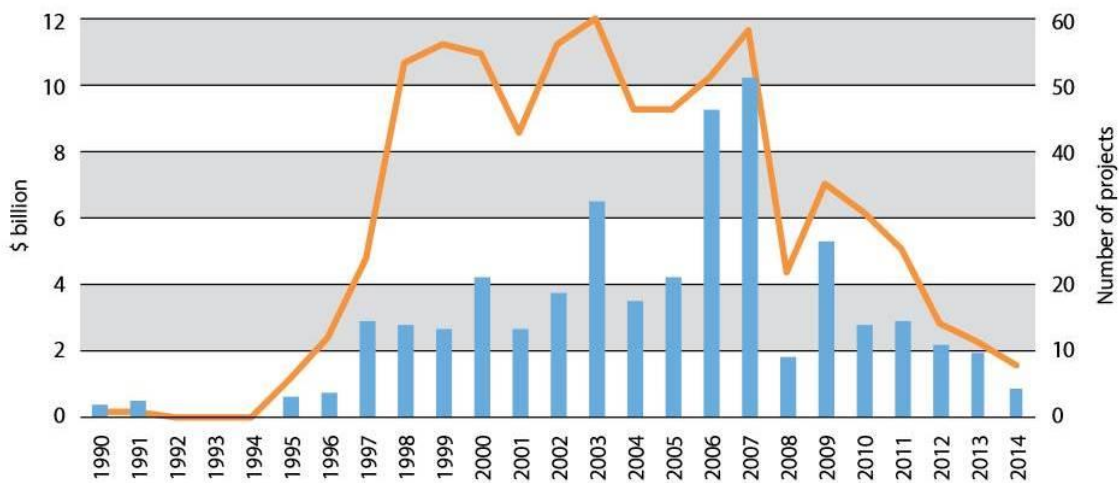
'Kamu Özel Ortaklığı' (KÖO) bir tür sözleşmedir. Bu sözleşmede özel şirketler kamusal altyapı oluşturup kamu hizmetleri verirler; ancak ortadaki finansal riskin büyük bölümü ilgili kamu kurumunun üzerine kalır. Aralık 2016 itibarıyla Dünya Bankası KÖO'larla ilgili ya da buna izin veren yasalar çıkaran 92 ülke belirlemiştir.(3)

KÖO'ları ilk geliştiren ülkelerden biri Birleşik Krallık'tır (BK) ve bunlar BK'de "Özel Finans Girişimi" (ÖFG) olarak bilinmektedir. KÖO'lar BK'de 1992 yılında başlamış, daha sonra 1990'ların sonuyla birlikte sağlık, eğitim ve askeriye olmak üzere kamu harcamalarının çeşitli alanlarına yayılmıştır (Aşağıdaki Şekil 1'e bakınız).

BK'deki KÖO'larda hükümet, özel finansörler ve şirketlerin oluşturduğu konsorsiyum tarafından tasarlanan, finanse edilen, inşa edilen, sahiplenilen ve işletilen altyapının kullanımı için ödeme yapar. Bu durum, birkaç on yılın ardından ödemeler tamamlanıp mülkiyet genellikle devlete geçinceye kadar devam eder.

Şekil 1: BK'deki KÖO Sözleşmeleri 1992–2015 (4)

Graph 1: UK PPP Contracts 1992–2015⁴

KÖO'lar kamu altyapısını bir kamusal değer olmaktan çıkararak yatırımlar açısından bir 'varlık sınıfına' dönüştürmüştür. Bankalara ve özel yatırımcılara hükümet tarafından hazırlanan ve yürütülen sözleşmeler aracılığıyla kamu sektörü üzerinden zenginleşme olanakları sağlamıştır.

Elinizdeki bilgilendirme metni BK'nin KÖO'larla olan yaygın deneyiminde karşılaştığı belli başlı sorunları ve riskleri ortaya koymaktadır. Bunlara, aşağıda sıralananlar da dâhildir:

- [KÖO'lar] hükümete, kendisi borçlanıp altyapı yatırımı yaptığında katlanacağından daha büyük maliyet getirmektedir
- İşin içindeki özel şirketlere, kamunun zararına olmak üzere, büyük ve aşırı kârlar getirmektedir
- Offshore mülkiyet yoluyla vergi kaçırmayı mümkün kılmaktadır
- Hizmet standartlarında ve kamu personel sayısında düşüşe yol açmaktadır
- Devletin altyapı tasarlama, inşa etme, finansman ve işletme kapasitesinin altını oymaktadır
- Demokratik hesap verebilirliği erozyona uğratmaktadır

KÖO'lar BK'de yaygın biçimde kötü üne sahiptir ve İngiltere'de yapılan bir araştırmaya katılanların %68'i bu uygulamanın yasaklanması yönünde görüş belirtmiştir. (5) Kişi başına düşen proje sayısının daha yüksek olduğu İskoçya'da ankete katılanların %76'sı uygulamanın yasaklanması gerektiğini belirtmiştir. Bu tepkiler sonucunda ÖFG'ye hem İngiltere hem de İskoçya'da yeni bir imaj kazandırma çabaları görülmektedir (7'inci sayfadaki 5'inci bölüme bakınız).

Bu kapsamdaki yeni projelerin sayısı ve değeri 2008 yılından bu yana azalmaktadır ve 1990'ların ortasından bu yana en düşük düzeye 2014 yılında inmiştir (ilgili rakamların elde bulunduğu son yıl). Ne var ki BK hükümeti ve şirketler bugün tüm dünyada yoğun bir KÖO savunusu içindedir. Bu bilgilendirme, BK'deki KÖO'ların gerçek öyküsünü anlatmaktadır. Amaçlanan, diğer ülkelerdeki ilgili ve durumdan etkilenen tarafların KÖO'lardaki riskler ve maliyetler konusunda daha iyi bilgilennemelerini sağlamaktır.

2. İngiltere'deki KÖO'ların finansal etkileri

***"En büyük kaygılarımdan biri, bugün büyük bütçe açıklarıyla karşılaşan hastanelerin pek çoğunun durumunun özel finansman girişimi borcuyla çok daha kötü hale gelmesi."** (6)*

BK Sağlık Bakanı, Milletvekili Jeremy Hunt'ın 2015 yılındaki bir konuşmasından

KÖO'lar hükümetlere daha pahalıya mal oluyor ve gizli kamu borcu yaratıyor

BK'deki KÖO savunucuları bu uygulamanın kamu kesimi borçlanmasını artırmadan daha fazla özel yatırıma olanak sağlayacağını savunmuşlardır; hükümetler açısından cazip bir yol gibi görünmektedir. BK'deki KÖO'lar, doğrudan hükümet organları tarafından değil de bankalar ve diğer finans kurumları tarafından finanse edilen yeni kamusal altyapı sunmuştur. Böylece söz konusu KÖO'lar muhasebe işlemlerinde "bilanço dışı" sayılmakta, sağlam bir finansal yönetim biçimi olduğu izlenimi verilmektedir. Gelgelelim, ilgili hükümet organı yine de işin içindeki özel şirketlere yıllık ödeme yapma durumundadır; başka bir deyişle altyapı inşası için doğrudan borçlanmaya gidilmesi halinde nasıl geri ödeme yapmak gerekirse burada da öyle olmaktadır.

Kamu sektörünün katlandığı gizli maliyet, BK'deki KÖO'lar üzerinden yapılan ödemelerin hükümetin borçlanması halinde yapılacak olanlardan iki kat fazla olmasından kaynaklanmaktadır.(7) Başka bir deyişle, KÖO'lar vergi mükelleflerine, hükümetin projelerini gerçekleştirmek için kendisinin borçlanması halinde ortaya çıkacak maliyetin çok daha ötesine mal olmaktadır. Burada daha yüksek faiz giderlerine ek olarak, anlaşmaları düzene sokan muhasebe ve hukuk firmalarına ödenen işlem giderleri söz konusuysen KÖO'ların öngördüğü hisselerle yatırım yapan özel şirketler büyük kârlar elde etmektedir. (8)

IMF notu: *“Bir varlığın inşasının maliyetini karşılamak üzere hükümetin peşin ödeme yapması yerine bu maliyeti özel sektör üstlenmekte, hükümet de özel sektöre yapacağı hizmet ödemesinin bir parçası olarak sermayenin fırsat maliyetini karşılamaktadır. Geleneksel kamu yatırımlarına göre başta daha düşük hükümet borçlanmasına gidilmesinde KÖO'lar bu şekilde kullanılmaktadır.”* (9)

IMF uyarısı: *“KÖO'lar asıl olarak harcamalar üzerindeki denetimleri bypass etmede, kamu yatırımlarını bütçeden, borçları ise bilançodan çıkarmada kullanılabilir; oysa bunlar yapılırken işin içindeki risklerin büyük bölümünü üzerine alan ve potansiyel büyük giderlerle karşılaşacak olan yine devlettir.”* (10)

BK'de olan da budur. KÖO'lar 1992 yılından bu yana sermaye değeri 71 milyar \$ tutan (11) kamusal varlıklarla sonuçlanmıştır (12). BK hükümeti ise bu değeri sağlayan KÖO koşulları uyarınca bunun beş katını ödemek durumundadır. Edinburgh Hastanesi gibi kimi örneklerde ise (13) KÖO bir kiralama anlaşması niteliğinde olduğundan devlet hiçbir zaman varlığın sahibi olamayacaktır.

KÖO projelerinde özel şirketlerin bugün ödedikleri ortalama faiz oranı %8'dir. Oysa BK hükümeti 30 yıl vadeyle %3,5 faizli borçlanma imkânlarına sahiptir. BK parlamentosu Hazine Komitesi 2011 yılında yaptığı bir değerlendirmede şu bulguya ulaşmıştır: *“ÖFG'ye başvurulması, hükümetin kendi hesabına borçlandığı durumlara göre, kamu yatırımlarının maliyetini artırıcı bir sonuç vermektedir.”*(14) Hükümetin hesaplarını araştırmaktan sorumlu bağımsız kamu organı durumundaki BK Ulusal Denetim Ofisi ise 2015 yılında yaptığı bir değerlendirmede ÖFG aracılığıyla yapılan yatırımların herhangi bir projenin kamuya olan maliyetini iki kattan fazla artırdığını tespit etmiştir (15).

BK parlamentosu seçilmiş Hazine Komitesi 2011 yılında yaptığı ÖFG değerlendirmesinde *“ÖFG projelerinin ömrü içinde sağlanan tasarruf ve etkinliklerin bunların önemli ölçüde daha fazla tutan finans maliyetini dengelediğine ilişkin ikna edici bir kanıt bulunamadığını”* belirtmiştir (16). Komite şöyle devam etmektedir: *“okul ve hastane gibi yeni altyapılar için ÖFG finansmanı vergi mükelleflerine ödedikleri karşılığında iyi bir değer sağlamamaktadır ve bunların kullanımında daha sıkı ölçütlere başvurulması gerekmektedir.”* (17)

Ulusal Denetim Ofisi ayrıca KÖO finansman maliyetlerinin 2008 ile 2015 yılları arasında arttığını tespit etmiştir ve bu artış BK hükümet borçları üzerindeki faizin sürekli düştüğü bir dönemde ortaya çıkmıştır: *“Borç finansmanı maliyetinin kredi krizinden bu yana yüzde 20 artarak yüzde 33'e ulaştığı dikkate alınarak kamu tedarik işlerinde özel finansmana başvurulması daha fazla sorgulanmalıdır.”* (18)

Danışmanlar KÖO'ların maliyetini daha da artırıyor

'Büyük Dörtlü' olarak da bilinen PWC, KPMG, Ernst & Young ve Deloitte olmak üzere dört büyük muhasebe firması BK'deki KÖO danışmanlığına egemen durumdadır. Firmalardan biri hükümetin

tedarik işlemlerine ilişkin tavsiyelerde bulunurken diğeri bankalar ve inşaat firmalarından oluşan KÖO konsorsiyumuna danışmanlık yapmaktadır (19). Diğeri büyük işlem giderleri arasında anlaşmalarla ilgilenen hukuk firmalarına yapılan ödemeler yer almaktadır.

Avrupa Yatırım Bankası KÖO anlaşmalarındaki 'işlem giderlerinin' pek dikkat çekmediğini, oysa bu giderlerin 'projenin toplam sermaye değerinin %10'unu aşabildiğini' belirtmektedir (20). PWC'den Richard Abadie'nin BK Parlamento Hazine Komitesine verdiği ifadeye göre PWC, okulların söz konusu olduğu KÖO projelerinden 312.500–500.000\$ danışmanlık ücreti alırken hastane başına alınan danışmanlık ücreti ise 625.000 ile 1.000.000\$ arasında değişmektedir (21).

KÖO sözleşmelerindeki yüksek ve sabit tutulan işlem giderleri (hukuk ve danışmanlık ücretleri), daha büyük ölçekli ve daha karmaşık projeler (22) ve tedarihte zaman sürelerinin uzaması yönündeki eğilimleri (23) beslemektedir. KÖO altyapı projelerinin artan büyüklüğü ve karmaşıklığı (ki gelişmekte olan ülkelerde yolsuzluğun işareti sayılır (24) BK'deki KÖO projelerinde de görülebilmektedir. Örnek olarak St. Bartholomev Hastanesinin inşaatı 1,4 milyara mal olurken BK'deki vergi mükelleflerine maliyeti 9,1 milyardır (25).

Finansal risk hükümete kalıyor

KÖO'ların yüksek maliyeti, riskin kamu sektöründen özel sektöre 'aktarılmış olmasıyla' haklı gösterilmektedir. Oysa gerçekte özel sektör tüm riskin kamu tarafından üstlenilmesini sağlayacak şekilde hükümet güvencelerinde ısrar etmiştir. Eski Maliye Bakanı ve Başbakan, BK'deki KÖO programının büyük bölümüne nezaret eden Gordon Brown 2015 yılı Kasım ayında Londra'da şunları söylemiştir: "özel sektör KÖO'lardaki tüm riski kamu sektörüne aktarmaya çalışmaktadır ve bunu ülkedeki ÖFG programlarının bize getirdiği mali yük olarak görüyoruz."(26)

IMF gözlemi: "*KÖO'larla sağlanan hükümet güvenceleri mali riskin başlıca kaynağı durumundadır... En yaygın biçimde KÖO'larda olmak üzere [özel sektörün] finansman riski kredi garantileriyle, talep riski kamuya satılan hizmetler karşılığı garantili asgari ödemelerle azaltılırken, kalan değer riski de sözleşme sona erdiğinde hükümetin belirli bir varlığı satın alma taahhüdünde bulunduğu fiyatla azaltılmaktadır.*"(27)

Hisse alanlar büyük kazanç sağlıyor

UK'deki KÖO'lar başlangıçta bankalar ve özel hisselerle finanse edilirdi; burada, potansiyel kayıpların dengelenmesi için inşaat evresinde bir 'risk piri' öngörülürdü; örneğin inşaat firmasının iflas edip varlığın yapımını tamamlayamaması gibi durumlara ilişkin bir risk piri... İnşaat tamamlanıp inşaat riski ortadan kalktıktan sonra ise KÖO konsorsiyumu projeyi daha düşük faiz oranları üzerinden yeniden finanse eder; sahiplik payları istikrarlı ve riski düşük getiri sağlayan emeklilik fonlarına ve uzun vadeli kurumsal yatırımcılara aktarılır.

1999-2005 döneminde 12 KÖO projesinin yeniden finansmanı için içindeki şirketlere 178,25 milyon \$ kazanç sağlarken kamu sektörünün kazancı 34,1 milyonda kalmıştır. Kamu sektörü yüksek faiz oranlarını ödeme sorumluluğuyla baş başa kalırken şirketler yeniden finansmanın ardından daha düşük faiz oranlarından yararlanmışlardır. Böylece özel sektör, yeniden finansman öncesinde projelere yerleştirilen ortalama %14,5'lik iç getiri oranıyla KÖO'ların kârlılığını artırabilmektedir. (28) Norfolk ve

Norwich Hastanesindeki KÖO yeniden finansmanı sayesinde özel yüklenici bu işten 145 milyon \$ gibi büyük bir kazanç sağlamıştır. (29)

KÖO'lar kamu varlıklarının offshore sahipliği yoluyla vergi kaçırmaya imkân sağlıyor

Avrupa Hizmetler Stratejisi Birimi tarafından ortaya konulduğu gibi (30), KÖO yeniden finansmanı, yaygın olarak offshore vergi cennetlerinde yerleşik altyapı fonlarının ve diğer yatırımcıların BK'deki altyapıyı fiilen vergisiz biçimde edinebilmeleri, kontrol altında tutabilmeleri ve satabilmeleri anlamına gelmektedir.

Ülkedeki kamu harcamalarını denetlemekten sorumlu Parlamento organı olan BK Parlamento Kamu Hesapları Komitesi eski başkanı, Milletvekili Margaret Hodge KÖO sözleşmelerinin yeniden satışı için şunları söylemiştir: *“tam bir skandal – hepimizi dağıttılar... Korkarım yanlış yaptık. Bir zamanlar ben de destekliyordum, ama artık bu konseptten tamamen koptum. ÖFG tarafından kandırıldık.”*(31)

Hodge ayrıca sözleşmeleri satın alan fonların çoğunun vergi cennetlerinde yerleşik olmasını da bir “skandal” olarak değerlendirmiştir. ÖFG'lerin savunulmasında başlarda öne sürülen görüşlerden biri şöyle idi: Vergi mükellefleri, ödeyeceği kurumsal vergiler dolayısıyla yüklenicinin karlarından yarar sağlayacaktır... *“Gelgelelim, kârlar offshore'a ve hisse sahiplerine gitmektedir.”* (32)

Kamu Hesapları Komitesi 2011 yılında yatırımcıların KÖO'larla finanse edilen okul ve hastane sözleşmelerini satın alarak vergi mükelleflerinden kâr elde ettikleri, getirilerini de offshore'a taşıdıkları uyarısında bulundu. Komite BK Hazinesini KÖO yüklenicilerinin vergi ödeyeceklerini varsaymakla eleştirdi; oysa bunların çoğu offshore vergi cennetlerinde bulunuyordu (33). Komite şu sonuca vardı: *“Hükümet, ÖFG söz konusu olduğunda maliyet/yarar analizlerinde kullandığı vergi varsayımlarını yeniden gözden geçirmelidir. ÖFG yatırımlarından vergi geliri elde edileceği varsayılmaktadır; oysa en büyük ÖFG yatırım fonlarından biri bize hissedarlarının %72'sinin offshore kayıtlı olduğunu söyledi.”* (34)

Vergi dairesinin, merkezi Bermuda'da bulunan yatırım şirketi Mapeley Steps35'le bir KÖO anlaşması imzalamasının ardından HMRC'deki (Gelirler ve Gümrükler İdaresi) görevinden ayrılan eski vergi müfettişi Richard Brooks şöyle diyor: *“2012 yılında hepsi birden 200'den fazla ÖFG şirketi offshore sahibiydi ve bunların 70'ten fazlası da sağlık hizmeti projeleri gerçekleştiriyordu. Yaptığım hesaplamalara göre çoğu tek bir ÖFG sözleşmesi çerçevesinde olmak üzere 168 devlet okulu en azından kısmen offshore sahipliğindedir. Bunca kamu varlığının offshore vergi cennetlerine aktarılması kayda değer bir sonuçtur.”* (36)

3. BK'deki KÖO'ların diğer olumsuz etkileri

“Bir ÖFG şirketine ödenen her kuruş, ameliyat için bekleyenlerin cebinden çıkmakta, klinisyenlerin eğitiminden koparmakta, yaşam kurtarıcı tedavi için kullanılacak kaynakları eksiltmektedir. ÖFG borcunun büyük bölümü, senin ve benim ödediğim vergilerle sağlanan karlar üzerinden vergi vermemek için şimdi offshore tutulmaktadır.” (37)

BK'de muhalefet partisi lideri, milletvekili Jeremy Corbyn

Kamusal altyapının mülkiyetinin ve kontrolünün kamu hizmeti sunumu ve demokratik hesap verebilirlik açısından derin siyasal, toplumsal ve finansal sonuçları vardır. KÖO'lar, kamu hizmetleri sunumunda kâr dürtülü piyasa mantığının yerleşmesine ve giderek şirketleşen bir kamu hizmet yönetimi katmanı oluşmasına yol açar. Kamu güvenliği ve tatmini gibi mülhazalar ise böyle bir durumda KÖO çerçevesinde sözleşme gereği yapılacak ödemelere tabi hale getirilir.

KÖO'ların getirdiği finansal baskılar hizmet standartlarını ve personel sayısını düşürüyor

KÖO'lar sonucunda BK'de, değişken maliyetler (personel ve hizmetler) çerçevesindeki harcamalar, enflasyonla bağlantılı borç geri ödemeleri için azaltılırken personel düzeyleri ve hizmet standartları da düşmüştür. BK'deki Ulusal Sağlık Hizmetlerine (NHS) odaklanan bir akademisyen olan Allyson Pollock'un gözlemi şöyledir: *“ÖFG'nin hizmetlerin genel olarak düzeyini yükselttiğine ilişkin herhangi bir kanıt yoktur. Tersine, ÖFG'nin ulusal sağlık hizmetlerinde kullanılması başlıca iki sonuç vermiştir. Borç yükünü merkezi hükümetten NHS tröstlerine kaydırmış, bununla birlikte harcama denetim ve planlama hizmetleri sorumluluğunu da oraya kaydırıldığından bütünlüklü ve tutarlı bir ulusal strateji oluşmasını engellemiştir. İkincisi, ÖFG uygulamalarının yüksek maliyeti NHS tröstlerinin karşısına bir mali güç yetirme boşluğu çıkarmıştır. Bu boşluk da dış sübvansiyonlarla, klinik bütçeleri kesilerek yapılan aktarmalarla, varlıkların satışıyla, hibe başvurularıyla ve en önemlisi ÖFG ile finanse edilen hastanelerin yatak kapasitesinde %30, personelde ise %20 azaltmaya gidilmesiyle kapatılmıştır.”* (38)

KÖO geri ödemeleri “korunaklıdır”; başka bir deyişle sözleşme bir kez imzalandıktan sonra maliyetleri yeniden ele alıp görüşmek ya da kısmak son derece güçtür. Sonuçta ödemeler artıp bütçeler basınç altına girdiğinde yönetim kamu personel sayısını azaltmak ve hizmet düzeyini düşürmek zorunda kalmaktadır.

BK Ulusal Sağlık Hizmeti Konfederasyonu politika bölümü başkanı Nigel Edwards şöyle demektedir: *“ÖFG kapsamındaki bir hastane bakım giderlerini sözleşme gereği yüksek tutmak zorundadır. Bütçenin %10-15 kadarını binalara harcamanız demek, etkinlik ve verimlilikte gelişim sağlama çalışmalarının bütçenin ancak %85-90'ıyla yapılabilmesi demektir.”* (39)

KÖO'lar devletin altyapı tasarım, inşa, finansman ve işletme kapasitesinin altını oyuyor

KÖO'lar son 15 yıl içinde kamu sektörünün rolünü azalttığından bugün BK hükümeti yeni kamusal altyapı tasarımı, inşası, finansmanı ve işletilmesi gibi alanlarda daha yetersiz duruma gelmiştir. Avrupa Hizmetler Stratejisi Birimi'nden Dexter Whitfield'e göre KÖO'ların BK'deki kamu sektörü açısından uzun dönemde yol açtığı sonuçlar arasında şunlar yer almaktadır (40):

- Kamu sektöründeki istihdamda azalma
- Hizmet sunumunun özel sektöre aktarılması sonucunda içerden verilen hizmetlerde azalma
- Azalan bilgi aktarımı nedeniyle kamu sektörü kapasitesinde daralma
- Kamu sektörü varlıklarının yeniden oluşturulmasında ve yönetilmesinde özel sektörün rolünün artması

Demokratik hesap verebilirlikte erozyon

KÖO'lar kamu hizmeti sunumunda demokratik hesap verebilirliği aşındırmaktadır. Topluluk örgütlenmelerine, personele/sendikalara danışılmasına; bu kesimlerin planlama, iş geliştirme ve tedarik gibi süreçlere katılımına giderek daha çok sınırlama getirilmektedir.

KÖO'ların karmaşık ve teknik mahiyeti, finansal, hukuksal ve teknik katılıma mesleki engeller dayatmaktadır. Başka bir deyişle, kullanıcı grupları dâhil başlıca paydaşlar süreçlerin dışında bırakılmaktadır. KÖO'lar, danışmanların, pek az hesap verebilirlik ve denetlenebilirlik rahatlığı içinde giderek daha etkili roller oynamasıyla sonuçlanmaktadır.

'Ticari gizlilik' de KÖO sözleşmelerine ulaşılmasını, kamu sektörü ile özel sektörün performansı arasında karşılaştırma yapılmasını neredeyse büsbütün imkânsız kılmaktadır. Hizmetin kalitesi ve düzeyi, personel sayısı, ücretler, çalışma koşulları ve performansı belirleyen diğer etmenler hakkındaki bilgilerin KÖO yüklenicilerinden elde edilmesi son derece güçtür.

KÖO sözleşmelerinde esneklik yok

Kimi örneklerde KÖO tesisleri kamu hizmetlerinde gidilen kısıntılar nedeniyle boş durmaktadır. Gelgelelim KÖO sözleşmelerinde yer alan koşullar, yine bu sözleşmelerde yer alan katı hükümler nedeniyle, başka kullanımlara dönüştürülmesi mümkün olmayan binalar için hükümetin on yıllar sürecek ödemeler yapmak zorunda olması anlamına gelmektedir. Örnekler:

- Dorset'teki Weymouth Doğu Polis Karakolu boş dururken ödemeler ve diğer giderler nedeniyle yerel polis teşkilatına yılda 2,63 milyon \$'ye mal olmaktadır. Bu, 60 polis daha çalıştırmaya yetecek bir miktardır (41).
- Belfast'ta yedi yılın ardından kapanan bir KÖO okulunda kullanılmayan ve boş tesisler için yükleniciye gelecek 16 yıl için her yıl 462.500 \$ ödenmesi gerekmektedir (42).

4. Örnek KÖO araştırmaları

Eğitim: Edinburgh Okullar Ortaklığı

İskoçya'da kişi başına KÖO harcaması BK'deki başka herhangi bir bölgeye göre daha yüksektir (43). Eğitim alanındaki KÖO'larla ilgili olarak parlamenter Stella Creasy şunu söylemiştir: *"İskoçya ülke nüfusunda %8,5 paya sahipken ÖFG okullarının %40'ı buradadır."*(44)

KÖO projelerinin İskoçya'ya sosyal ve finansal maliyeti Mart 2016'da Edinburgh'ta, Oxfords ilkokulunun tuğlalı dış cephesinin bir fırtınada yıkılmasıyla ortaya çıktı. Genellikle çocukların oyun oynadıkları bu yerde olayın hafta sonu meydana gelmesi sayesinde ciddi yaralanma olayları gerçekleşmedi.

Edinburgh Okul Ortaklığı'nın iş yaptığı inşaat firmasına – Miller İnşaat – binaların yerel idarenin inşaat-bina güvenliği standartlarına uygun olduğunu "kendisinin belgelemesi" imkânı tanındı ve böylece denetçiler çalışmayı izlemek üzere inşaat alanına gelmedi. Şirket, projeyi bir an önce bitirip maliyetleri asgaride tutma çabası içinde binanın yapısal bütünlüğü açısından önem taşıyan duvar bağlantılarını ihmal etti. Binanın yıkılmasının ardından yetkililer Edinburgh genelinde güvenlik

denetimleri yaptılar ve bu denetimler sırasında tespit edilen yapısal hatalar sonucunda 17 KÖO Okulu kapatıldı.

Edinburgh Okul Ortaklığı Miller İnşaat'ın işini "kabul edilemez" bulan bir açıklama yapmıştır: "*Miller İnşaat tarafından gerçekleştirilen işin standardı tamamen kabul edilemez durumdadır ve halen bu sorunun ölçeğini belirlemek üzere tüm ÖFG okullarını kapsayan yapı incelemeleri yürütüyoruz.*"(45) Ovgangs okulunda yaşanan olay üzerine İskoçya Başbakanı Nicola Sturgeon şu açıklamayı yapmıştır: "*Önceliğimiz çocukların bir an önce okullarına dönmelerini sağlamak ve ailelere bu konuda gerekli güvenceleri vermektir; ancak çoğu kârı kalitenin önüne koyan eski ÖFG sözleşmeleriyle ilgili sorular sormak ve bu soruların yanıtlarını vermek durumundayız.*"(46)

Sağlık: Calderdale Kraliyet Hastanesi

Calderdale Royal, İngiltere'nin kuzeyindeki Batı Yorkshire bölgesinde 1998 ile 2011 yılları arasında KÖO yoluyla yapılan bir hastanedir. Başlangıçta hastanenin maliyetinin 42,5 milyon \$ olması beklenirken inşaat bittiğinde bu maliyet hemen hemen iki kat artarak 81 milyona çıkmıştır (47). Anlaşma 1990'ların Muhafazakâr hükümeti tarafından yapılmış, 1998 yılında İşçi Partisi hükümeti tarafından onaylanmıştır.

Sözleşmede yer alan hükümlere göre yerel sağlık hizmetleri anaparayı ve faizleri karşılamak üzere 30 yıllık bir dönem içinde özel şirkete 390 milyon \$ ödeme yapacaktı (48). Oysa hükümet yeni binyıla dönülürken geçerli olan %5 faiz üzerinden kendisi doğrudan borçlanmaya gitseydi 30 yıllık dönemde toplam maliyet 159 milyon \$ olacaktı (49). Bu durumda hastane 231 milyon \$ ile %150 daha pahalıya gelmiş olmaktadır. Yapılan ödemenin yarısıyla başka bir hastane yapılabilirdi.

KÖO sözleşmesi bugüne dek defalarca el değiştirmiştir, ancak her satışta kimin ne kadar kazandığı bilinmemektedir (50). Yerel sağlık hizmeti bir de her yıl bina ve bakım hizmetleri için ödeme yapmak durumundadır. Bu da 30 yıllık dönem için 576 milyon \$ tuttuğundan toplam maliyet 966 milyona çıkmaktadır (51). Yörenin Muhafazakâr milletvekili Jason McCartney KÖO anlaşmasını "*skandal*" olarak değerlendirirken (52) aynı yöreden İşçi Partisi milletvekili Barry Sheerman şöyle demektedir: "*Görece standart bir hastane yapıldığı halde geriye uzun vadede böylesine büyük bir borç bırakıyorsa bu nasıl bir anlaşmadır? İnşaat sırasında böyle bir maharet gösterebilen kentteki ekâbir kişiler kimler ola ki?*" (53)

Calderdale Royal için yapılan büyük ödemeler, hem Calderdale Royal hem de Huddersfield Hastanelerini içine alan yerel sağlık hizmetleri açısından bir finansman krizinin patlak vermesini tetiklemiştir; çünkü BK hükümetinin yerel hastanelere ayırdığı ödenek tüm bu ödemeleri karşılamaya yetmemektedir. Bu durum karşısında iki hastaneden birinin Kaza ve Acil Durum Servislerini devreden çıkarma kararı alınmıştır. Dahası, yerel sağlık hizmetleri Calderdale Royal'i kullanabilmek için büyük miktarlarda ödemeler yapma hukuksal yükümlülüğü altında olduğundan, Huddersfield Hastanesindeki Kaza ve Acil Durum Servisini kapatma yoluna gidilmiştir. Bu kapatma olayı karşısında yöreden 130 bin kişi dilekçe vermiş (54), yaygın gösteriler düzenlenmiştir.

ÖFG sözleşmesinde 30 yıl sonrası için bir bitiş hükmü yer almaktadır. Bu hükme göre 30 yıl sonra tüm borç ve faizler ödenmiş olacak, böylece yerel sağlık hizmetleri de büyük bir yükten kurtulmuş olacaktır. Ne var ki, bu durumda da hastane ve arazi özel şirketin sahipliğinde kalacak ve bir seferde olmak üzere 28 milyon dolarlık bir ödeme yapılması gerekecektir (55). Bitiş hükmüne işlerlik

kazandırılmaması durumunda ise sözleşme bir 30 yıl daha geçerliliğini koruyacak, yüksek miktarlarda ödemeler de sürecektir. Sonuçta hastane ancak 60 yıl sonra kamu sektörü mülkiyetine geçebilecektir.

Calderdale Royal Hastane KÖO'su hem sağlık hizmetlerinin BK hükümetine maliyetini artırmış hem de yörede yerel sağlık hizmetlerinde kısıntıya gidilmesine yol açmıştır. Bu hayli pahalıya gelen anlaşma sona erdiğinde bile hastane kamu sektörüne devredilmeyecek, özel şirketin mülkiyetinde kalacaktır.

5. BK'nin yaklaşımında değişiklik mi?

Gelen yaygın eleştiriler karşısında BK, ÖFG yerine yeni altyapı modellerini devreye sokmak üzere iki girişimde bulunmuştur. Bunlar 2007'den başlayarak İskoçya'da devreye sokulan Kârsız Paylaşım (NPD) modeli ile İngiltere ve Galler'de 2012'de başlatılan PF2 modelidir. Gelgelelim, bu modellerden hiçbiri pahalı özel finansman ve yine pahalı, esneklik taşımayan özel hizmet sunumu olmak üzere KÖO'ların temel kusurlarını yeterince ele almamaktadır.

Kâr Dışı Paylaşım (NPD) Modeli – İskoçya (İskoç Vadeli İşlemler Tröstü tarafından geliştirilmiştir)

NPD altyapı modeli İskoç Ulusal Partisi'nin (SNP) ÖFG'ye getirdiği alternatifti ve SNP 2007 yılında iktidarı İşçi Partisi'nden almasıyla sonuçlanan seçimlere kadar bu uygulamayı şiddetle eleştirmişti.

NPD, İskoç Tahviller Tröstü tarafından ÖFG'nin yerini alacak bir yol olarak görülmektedir ve bu yolla *“tesisler tasarlanabilecek, inşa ve finanse edilebilecek, işletilebilecek, yönetilebilecek ve sahiplenilebilecekti. Kendi çalıp kendi söyleyen bir kamu yatırım şirketi olacaktı.”* (56)

İskoç Tahviller Tröstü bunun yerine hükümetle özel sektör arasında koordinatörlük yapmış, KÖO'ların pahalıya gelen özel hisse finansmanı bileşimini kaldıran değişik bir versiyonuna başvurmuştur. Edinburgh Üniversitesi KÖO uzmanı Dr. Mark Hallowell NPD'yi eleştirmekte, bu yolun ÖFG'deki aşırı borç yükünü sürdürdüğünü belirtmektedir. Dolayısıyla İskoçya'da KÖO'ların kamu kesimi açısından pahalıya gelme durumu devam etmektedir (57).

PF2 – İngiltere ve Galler

İngiltere ve Galler'de ÖFG'nin yerine PF2 BK hükümeti tarafından “kamu özel ortaklığına yeni bir yaklaşım” olarak Aralık 2012'de ilan edilmiştir (58). Bir kez daha bu yeni adım da yeni bir hükümet tarafından atılmıştır; bu kez kararı alan, 2010 yılında İşçi Partisi hükümetinin yerine geçen Muhafazakâr-Liberal koalisyonuydu. Daha önceleri her iki parti de İşçi Partisi'nin KÖO'ları kullanma biçimini eleştirmektedir.

Aslında PF2 ÖFG'yi yeniden ambalajlama dışında fazla bir şey getirmemektedir. Beklenen, yatırımın eskisine göre daha büyük bir bölümünün borçlanmayla değil hisselerle gerçekleştirilmesidir. Bunun

da kamu sektörüne olan maliyeti artırması muhtemeldir; çünkü hisse senetlerine ödenen temettü oranı borçlanma durumundaki faizden daha yüksektir. Yine de hükümet de hisse senedi almayı düşünmektedir ve bu da kamu sektörüne maliyeti azaltacak bir unsurdur.

Hexham ÖFG Sözleşmesi Satışı

KÖO'ların BK'deki fiyaskosu, olumsuz etkilerin ve kamu sektörünün maruz kaldığı maliyetin hafifletilmesi amacıyla kimi projelerin yeniden kamunun eline devredilmesi anlamına gelmektedir.

2014 yılında, İngiltere'nin o yöresinde sağlık hizmetlerinden sorumlu olan kamu kurumu Northumbria NHS Tröstü, KÖO yoluyla Hexham General Hospital'ı inşa edip işleten özel sektörden yüklenicilere ödeme yapmak için yerel idareden 142,5 milyon dolar borç aldı (59). 32 yıl vadeli KÖO sözleşmesi çerçevesinde 63,75 milyon dolara mal olan tesis için yapılacak geri ödeme sözleşmenin sona ereceği 2033 yılına kadar 311,4 milyon doları bulacaktır.

142,5 milyon \$ borçlanma özel KÖO ortaklığını tazmin ederken tröste 83,8 milyon \$ (60) ya da 19 yıllık sürede yılda 4,4 milyon \$ tasarruf sağlayacaktır (61). BK hükümeti, sözleşmenin geri kalan süresinde KÖO konsorsiyumuna tam geri ödeme yapılması için kesin hükümler getirmiştir. Bütün bunlara rağmen, BK hükümet borçlanması için geçerli faiz oranları tipik olarak %7-8 civarındaki ÖFG oranlarından düşük olduğundan kamu sektörü tasarruf sağlamıştır.

Skye Adası Ücretli Köprü Satışı

Skye Adasını İskoçya anakarasına bağlayan ücretli köprü BK'deki ilk KÖO inşaat projesiydi. BK'deki KÖO'lardan farklı olarak karşılık doğrudan hükümet ödemeleriyle değil yalnızca köprüden geçenlerden alınan ücretlerle ödenmiştir. Köprü 1995 yılında 48,8 milyon dolar maliyetle hizmete açılmıştır (62). Köprüden geçiş ücretinin çok yüksek olması (2000 yılında 1 kilometrelik yol için 14,25 dolar) yöre halkının on yıl süren protestolarına yol açmış, 500'den fazla kişi tutuklanmış, yöre halkından 130 kişi aşırı yüksek ücret ödemeyi reddettiği için yargılanmış ve hapse atılmıştır. (63)

İskoç hükümeti 2004 yılında köprü geçiş ücretlerini kaldırmak zorunda kalmış, köprüyü Bank of America'dan 33,8 milyon dolara satın almıştır. Bu satın alma karşılığı ödenenin yanı sıra yüklenici köprünün sahibi olduğu dönemde geçiş ücreti olarak toplam 41,6 milyon \$ tahsil etmiş, işletme giderleri olarak ise 4,4 milyon \$ harcamıştır.(64)

6. Sonuç

BK'deki KÖO'lar kamu altyapısına 70,6 milyar dolar tutarında sermaye değeri katmıştır. Ancak bu kuşkusuz karşılıksız olmamıştır. Hükümet bu altyapıyı kullanırken, kendisinin borç almış olması durumuna göre çok daha fazlasını ödeme taahhüdü altındadır. Dahası, Edinburgh örneğinde olduğu gibi kalitesiz KÖO altyapısı daha şimdiden çökmektedir. KÖO'lar sayesinde kamu varlıkları şimdi vergi cennetlerindeki offshore yatırımcıların kontrolü altındadır.

KÖO'lar, şirketlerin finansal çıkarları ile kamu çıkarının aynı anlamı taşıdığı varsayımını yansıtır. Manchester İşletme Okulu'ndan Profesör Jean Shaoul BK'deki KÖO'ların "maliyet açısından büyük bir finansal felaket olduğunu" belirttiikten sonra şöyle devam ediyor: "Açık söylemek gerekirse, tam bir

vurgunculuk... yurttaşların çıkarlarını bir bütün olarak gözeten rasyonel hiçbir yönetimin bunu yapmaması gerekir.”(65)

Kaynaklar BK parlamento Hazine Komitesi, Kamu Hesapları Komitesi ve BK hükümeti Ulusal Denetim Ofisi olmak üzere giderek biriken kanıtlar KÖO'ların aldıklarının karşılığı değeri vermediklerini, özel çıkarları ağırlıkla ön plana çıkararak sonuçlara yol açtıklarını ve gerçeklerden uzak aşırı iyimser modellere ve varsayımlara dayandıklarını teyit etmektedir.

KÖO'ların ülke içindeki deneyimine ilişkin bu son derece olumsuz tabloya rağmen BK hükümeti KÖO'ların gelişmekte olan ülkelere taşınmasında ve BK'nin kendi deneyiminin bir başarı öyküsüymiş gibi sunulmasında aktif rol almaktadır. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerde altyapı finansmanında KÖO'ları yaygınlaştırmak üzere Özel Altyapı Geliştirme Grubunu (PIDG) kurmuştur ve finanse etmektedir. BK'nin Uluslararası Kalkınma Bakanlığı 2002 ile 2013 yılları arasında yardım bütçesinden 663 milyon doları PIDG'ye ayırmıştır ve bu da tür donörlerin katkılarının üçte ikisini oluşturmaktadır.

İçerideki felaket denebilecek sonuçlara rağmen BK hükümetinin dünyada KÖO'ları yaymaya çalışmasının nedeni BK şirketlerine yarar sağlama çabasıdır. BK'deki KÖO'larla olan 20 yıllık deneyimlerinin ardından İngiliz danışmanlar, bankalar, hukuk firmaları ve ayrıca çeşitli KÖO operatörleri kendilerini uluslararası sözleşmelerde avantajlı görmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerindeki karar vericiler, BK şirketlerinin ve hükümetinin tavsiyelerine kulak vermeden önce KÖO'ların BK'deki feci sicilini dikkate almalıdırlar.

Referanslar

1 <https://www.theguardian.com/uk-news/2015/aug/20/sadiq-khan-pfidebt-london-hospitals-nhs-trusts>

2 Jon, H. ve Rial, I. (2016). Regulating Local Government Financing Vehicles and Public-Private Partnerships in China. Eylül 2016. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16187.pdf>

3 Bakınız <https://ppp.worldbank.org/public-private-partnership/legislationregulation/laws/ppp-and-concession-laws#examples>

4 Veriler o mali yıl içinde anlaşması yapılan projelere ilişkindir. Yalnızca 2013'ten bu yana hala faal olan projeleri kapsadığından 2013 yılı öncesindeki projelerin sayısını ve değerini eksik yansıtabilir. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/504374/ÖFG_PF2_projects_2015_summary_data.pdf and https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/267590/PU1587_final.pdf

5 <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/Redefining%20corruption%20briefing%2C%20May%202016.pdf>

6 <http://www.theyworkforyou.com/debates/?id=2015-06-02a.448.3&s=debt#g449.2>

7 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmtreasy/1146/114606.htm>

8 Borçlanma ve hisse alımı özel şirketlerin yatırım yapmalarında iki yoldur. Borçlanmada, karşılığında faiz ödenerek kalnak temin edilir. Hisse alımı ise borçlanma olmadan yatırım yapılmasıdır. Bu yatırım yatırımcıyla şirketin sahipliğini getirir. Dolayısıyla bu yatırımı yapanlar progenin getirdiği karlara da sahip olurlar. BK'de KÖO'larla borçlanma başlıca yatırım biçimi olmuştur, ancak ortada üzerinden büyük karlar elde edilen hisse sahipliği de söz konusudur.

9 <https://www.imf.org/external/np/fad/2004/pifp/eng/031204.pdf> pg 19

- 10 <https://www.imf.org/external/np/fad/2004/pifp/eng/031204.pdf>
- 11 Bu çalışmada sterlin kur £1 = \$1,25 olmak üzere dolara çevrilmiştir.
- 12 Ödemelere hizmet ve bakım giderleri de dahildir; dolayısıyla sermaye değerinin üzerindedir.
- 13 <http://www.scotsman.com/news/exclusive-we-ll-pay-163-1-2bn-for-pfi-hospital-but-never-own-it-1-1247575>
- 14 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmtreasy/1146/114608.htm>
- 15 Ulusal Denetim Ofisi (2015). Sermaye yatırımı için finans seçeneği. Mart 2015. <http://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/-choice-of-finance-for-capital-investment.pdf>
- 16 <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/treasury-committee/news/pfi-report/>
- 17 <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/treasury-committee/news/pfi-report/>
- 18 <https://www.nao.org.uk/press-release/lessons-from-pfi-and-other-projects-2/>
- 19 Brooks, R, Craig, D. 2006. 'Plundering the Public Sector: How New Labour are Letting Consultants Run Off with £70 Billion of our Money'
- 20 http://www.eib.org/attachments/efs/efr_2005_v03_en.pdf
- 21 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmtreasy/1146/1146.pdf>
- 22 <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/-choice-of-finance-for-capital-investment.pdf> – Fig 7
- 23 <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/-choice-of-finance-for-capital-investment.pdf> – Fig 17
- 24 <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues12/issue12.pdf>
- 25 <http://www.independent.co.uk/money/loans-credit/crippling-pfi-deals-leave-britain-222bn-in-debt-10170214.html>
- 26 Brown, G. (2015). CAPE 2015 konferansı konuşması, Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü, Londra, 11 Kasım 2015.
- 27 <https://www.imf.org/external/np/fad/2004/pifp/eng/031204.pdf>
- 28 <http://www.european-services-strategy.org.uk/outsourcing-ppp-library/pfi-ppp/financing-infrastructure-21st-century/finance-infrastructure.pdf>
- 29 <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200506/cmselect/cmpubacc/694/694.pdf>
- 30 Örneğin bakınız <http://www.european-services-strategy.org.uk/publications/essu-research-reports/the-financial-commodification-of-public-infras/>
- 31 <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/exclusive-how-private-firms-make-quick-killing-from-pfi-9488351.html>
- 32 <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/exclusive-how-private-firms-make-quick-killing-from-pfi-9488351.html>
- 33 <http://www.theguardian.com/politics/2011/sep/01/private-finance-initiatives-tax-havens-public-accounts-committee>
- 34 <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/public-accounts-committee/news/pfi-report-publication/>
- 35 <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/2263208.stm>
- 36 Brooks, R. Great Tax Robbery (Büyük Vergi Soygunu). 2013

37 <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/26/pfi-labour-nhs-health-service-private-finance-initiative>

38 <http://www.bmj.com/content/324/7347/1205.full?sid=ce62e06c-b399-4858-b8ee-02ecf2fdb17a>

39 www.ft.com/cms/s/0/589828ee-07bf-11df-915f-00144feabdc0.html

40 <http://www.european-services-strategy.org.uk/outsourcing-ppp-library/pfi-ppp/financing-infrastructure-21st-century/finance-infrastructure.pdf>

41 http://www.dorsetecho.co.uk/news/10624929.Underused_and_empty_buildings_cost_Dorset_Police___2_1m_a_year/

42 <http://www.telegraph.co.uk/news/health/news/8779598/Private-Finance-Initiative-where-did-all-go-wrong.html>

43 http://www.sps.ed.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0008/64349/Hodge_Chap_14.pdf

44 <http://www.dailyrecord.co.uk/news/politics/gerry-hassan-election-campaign-random-7773586>

45 <http://www.constructionmanagermagazine.com/news/unacceptable-standards-four-edinburgh-pfi/>

46 <http://www.constructionmanagermagazine.com/news/unacceptable-standards-four-edinburgh-pfi/>

47 <http://www.examiner.co.uk/news/west-yorkshire-news/cost-pfi-calderdale-hospital-supposed-10753207>

48 <http://www.energyroyd.org.uk/archives/11434>

49 Burada, anaparanın en baştan, aynı toplam miktarın ise her yıl ödendiği ipotek tarzı bir ödeme sistemi söz konusudur. KÖO anlaşmalarında mevcut ödeme takvimi burada da tekrarlanır.

50 <http://www.energyroyd.org.uk/archives/11567>

51 http://www.energyroyd.org.uk/wp-content/uploads/2014/03/pfi_current_projects_list_march_2012-1.xls Row 363

52 <https://hansard.parliament.uk/commons/2016-02-02/debates/16020270000001/HuddersfieldRoyaInfirmary>

53 <http://www.examiner.co.uk/news/west-yorkshire-news/ae-latest-hospital-chiefs-spent-10753165>

54 <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-leeds-37718167>

55 <http://www.energyroyd.org.uk/archives/11434>

56 <https://www.commonspace.scot/articles/3294/why-ons-ruling-set-kick-start-new-debate-about-scottish-governments-investment>

57 <https://www.commonspace.scot/articles/3294/why-ons-ruling-set-kick-start-new-debate-about-scottish-governments-investment>

58 https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/205112/pf2_infrastructure_new_approach_to_public_private_partnerships_051212.pdf

59 www.ft.com/cms/s/0/cc4f10b2-4951-11e4-8d68-00144feab7de.html?_r=1&hl=en&ct=clnk&gl=it#axzz4HRE24CD2

60 <http://www.arlingclose.com/insights/item/view/nhs-trust-borrows-from-council-to-get-out-of-pfi-deal/>

61 <http://www.arlingclose.com/insights/item/view/nhs-trust-borrows-from-council-to-get-out-of-pfi-deal/>

62 http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/4112085.stm

63 https://en.wikipedia.org/wiki/Skye_Bridge

64 http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/scotland/4112085.stm

65 <http://www.independent.co.uk/money/loans-credit/crippling-pfi-deals-leave-britain-222bn-in-debt-10170214.html>